

ŽENIDBA KAO DRUŠTVENA USTANOVA

ETNOLOŠKO—SOCIOLOŠKI PRIKAZ

DR JOSIP SABOL

UVOD

Meni je dan zadatak da prikažem ženidbu s perspektive društvenih znanosti. Radi jasnoće i lakšeg praćenja ovog izlaganja htio bih dati neka općenita znanstveno-teoretska objašnjenja.

Čovjek, i kao pojedinac i kao društveno biće, može biti predmet istraživanja mnogih znanosti. Dok filozofija želi svjetlom ljudskog uma shvatiti čovjekovu bit, a teologija razumjeti i izraditi bit čovjeka u Božjoj misli i njegovom planu spasenja, društvene znanosti, u prvom redu sociologija, pokušavaju utvrditi i objasniti čovjekovo ponašanje i međuljudske odnose. K tom cilju korača svaka pojedina znanost na svoj način, svojom vlastitom metodom.

Društvene se znanosti služe metodom promatranja, statistike, eksperimentiranja, uspoređivanja, opisivanja i historijskom metodom. Sve to vrijedi i za ustanovu ženidbe ukoliko je ona predmet znanstvene znatiželje.

Prvi korak sastoji se u analizi historijsko-etnološkog materijala. Usporedbom različitih kultura sociolog dolazi do kategorija i pojmova kojima se služi u objašnjavaju raznih društvenih pojava.

Evo nekoliko takvih kategorija: uloga, ustanova, grupa, sistem, interesi i dr. Ustanova je u sociološkom smislu ona društvena stvarnost koja propisuje način, oblik i uvjete za vršenje određenih dužnosti, tj. način kako treba postupati s određenim stvarima u različitim situacijama (1). Ženidba bi, prema tome, bila ustanova koja određuje pod kojim uvjetima se formira i izgrađuje jedna obitelj.

Za sociologa je ženidba društvena ustanova iz više razloga:

1. zato što postoji u društvu kao izvor određenih odnosa i normi
2. zato što je ona, u određenom smislu, »proizvod« ljudskog društva
3. zbog toga što služi društvu određenom funkcijom
4. zato što se bez nje društvo ne bi moglo održati niti bi moglo kulturno funkcionirati.

Kod proučavanja historijsko-etnološkog materijala sociolog nailazi na probleme. Mnogostrukost načina ljudskog ponašanja kao i različiti iz-

1 R. KÖNIG, *Soziologie*, Frankfurt, 1962.

razi kulture teško se daju svesti pod zajednički pojmovni sadržaj. Kad bi stvarnost općenito, a pogotovo kulturna stvarnost koju oblikuje sam čovjek, bila tako jedinstveno strukturirana da je svatko lako i jasno može spoznati, možda ne bi ni postojala ta poteškoća.

Daljnji problem javlja se u razumijevanju jezičnih izraza. Svaka riječ ima svoju povijest. Ona je samo znak nekog sadržaja koji se može potpuno razumjeti jedino iz kulturne pozadine na kojoj je nastao. Naši evropski pojmovi nisu uvijek pogodni za tumačenje kulturnih pojava drugih kultura. Vjerojatno je zbog toga došlo do tvrdnje da je kod primitivnih naroda raširen promiskuitet, budući da se etnolozi kod nekih kultura našli seksualnu slobodu i izvan ustanove ženidbe. Oni su kod toga previdjeli činjenicu da su i ovakvi seksualni odnosi normirani. Oni su naime dozvoljeni samo izvjesnim osobama, često rođacima i prijateljima, odnosno vezani su uz određenu dob života i posebne vremenske periode. Dakle, ovdje se ne radi o potpunoj seksualnoj slobodi i samovolji. To je dokaz da brak nije jedina ustanova u normiranju ljudske seksualnosti, kao što je to slučaj u našoj kulturi.

Nakon analize historijsko-etnološkog materijala sociolog pokušava otkriti uzročnu povezanost među raznim društvenim pojavama, te redovitost odnosno labilnost pojedinih društvenih faktora. Zadnji korak u ovom radnom procesu je izrada teorije pojedinih društvenih kategorija i društva samog.

U tom je smislu izrađeno i ovo predavanje. Najprije želim predstaviti historijsko-etnološki materijal o bitnim elementima ženidbe. Razumije se samo po sebi da sam iz mnoštva radova morao izabrati onaj materijal koji mi se činio važnim i korisnim u ovom momentu. Za ovaj dio predavanja crpio sam podatke uglavnom iz poznatog znanstveno-istraživačkog projekta na institutu za ljudske odnose Yale-a univerziteta u New Havenu, SAD. Ovaj projekt obuhvaća istraživanja 248 različitih kultura i naroda i smatra se jednim od najboljih radova na tom području. Rezultate istraživanja objavio je G. P. Murdock u knjizi »Social structure«, New York 1949.

Drugi dio predavanja iznosi važne promjene nastale tokom vremena u i oko ustanove ženidbe, objašnjujući najprije kako općenito dolazi do promjena raznih ustanova, a zatim konkretno ženidbe.

I. HISTORIJSKO-ETNOLOŠKI PRIKAZ ŽENIDBE

1. NORMIRANJE SPOLNIH ODNOSA U RAZLIČITIM KULTURAMA

Za bolje razumijevanje ustanove braka potrebno je reći nešto o općenitom reglementiranju seksualnosti. Iz gore spomenutog projekta proizlazi da nije bilo društva u kojem ne bi postojale norme — bilo zabrane bilo naređenja — za seksualne odnose. Sadržajno gledano, te norme se međusobno jako razlikuju. Sigurno se može reći da ne postoji generalna zabrana svih vanbračnih spolnih odnosa. Etnolog Murdock je sreo generalnu zabranu svih vanbračnih spolnih odnosa samo kod dvaju plemena, dok se kod 115 od 248 određeni spolni odnosi izvan braka dozvoljeni. Kod drugih plemena nije našao informacije. Po njegovom mišljenju generalna zabrana spolnih odnosa izvan braka vlada

tek kod 5% svih kultura na zemlji. To ne znači da se može govoriti o potpunoj seksualnoj slobodi. Istraživanja su dokazala da pravila za seksualnu slobodu izvan braka postoje u gotovo svim društvima.

Kao što je vanbračna seksualnost podvrgnuta društvenim normama, to se može reći i za spolne odnose u braku. Vrlo je raširena zabrana preljuba: 120 od 148 društvenih zajednica zabranjuje preljub, 19 ga uvjetno dozvoljava, a 5 ga potpuno dozvoljava. Dozvoljeni mimobračni odnosi ne smatraju se preljubom. (2) Interesantno je spomenuti da se muževima daju veće slobode nego ženama, pa čak i u onim društvima gdje žene vode glavnu riječ. To znači da već i u tim starim kulturama vlada neka vrsta dvostrukog morala (3).

Veliko značenje za ustanovu ženidbe ima zabrana ženidbe i spolnih odnosa između određenih rođaka (rodoskrvuće, incest). U svih 248 društava postoji stroga zabrana spolnog odnosa unutar najuže, tzv. nuklearne obitelji koju čine roditelji i djeca, braća i sestre. Zabrana postoji također i u pogledu srodnika izvan uže porodice, ali ona nije istovjetna u svim društvima i nije tako stroga. Ovo je, prema Murdock-u, jedina zabrana koja je praćena strahom pred smrću i teškim sankcijama religiozne naravi: osvetom bogova. Ovdje susrećemo jednu od vrlo rijetkih etičkih normi koja je sadržajno istovjetna kod svih poznatih kultura. Lijep primjer univerzalnosti materijalnog naravnog zakona!

Ima jako mnogo literature koja pokušava pronaći razloge i motive za ovaj tako strog univerzalni zakon (4). Evo nekoliko objašnjenja:

1. biološko izrođivanje: dugo se vjerovalo da će djeca bliskih rođaka biti degenerirana. Današnje znanosti niječu ovu opasnost.

2. Tvrdi se da postoji instinkt ili sličan urođen uzrok kao osnovica ove zabrane. U tom slučaju ne bi trebalo izdavat formalnu zabranu jer bi se sve rješavalo automatski.

3. Incest je posljedica slabljenja spolne privlačnosti među članovima obitelji zbog svakodnevne bliskosti u zajedničkom životu. Kako onda rastumačiti pojavu levirata i sororata, odnosno zabranu koja uključuje i rođake koji ne žive blizu jedni drugima. (5)

Sa sociološke perspektive uzrok ove zabrane leži vjerojatno u namjeri da se ženidba izvede iz uskog područja osnovne u širu porodicu i na taj način spriječi opasnost kulturnog i vitalnog osiromašenja uže porodice. Rudi Supek gleda u tome susret dviju ili više porodičnih kultura, čime se razvija i opća kultura i izvjesna stabilnost društvenih struktura (6). Iz ovoga slijedi da je ženidba centralna ustanova i primitivnih

2 G. D. MURDOCK, *Social structure*, New York, 1949, str. 263—265

3 C. S. FORD — F. A. BEECH, *Das Sexualverhalten von Mensch und Tier*, Berlin, 2 1960, str. 129 sl.
Murdock, *ibid.*, str. 265

4 E. DURKHEIM, *La prohibition de l'inceste et ses origines*, Paris, 1898.

5 E. DAPRED, *Traite de morale*, Bruxelles, 1932.

CL. LEVY—STRAUSS, *Less structures elementaries de la parente*, Paris, 1949.

6 E. WESTERMARK, *Ethical relativity*, London, 1932, str. 254

7 R. SUPEK, *Sociologija*, Zagreb, 1968, str. 33, 37, 87

T. PARSON, *Beiträge zur soziologischen Theorie*, Neuwied, 1964, str. 114

i naprednih društava. Na njoj se temelje gotovo svi drugi društveni odnosi, pa i sve druge ustanove.

2. OBLICI ŽENIDBE

Ovdje se radi o tome koje odnose između muža i žene društvo naziva i smatra brakom. Sigurno je dokazano da na početku svakog ljudskog društva stoji brak, dakle jasno određeni odnosi između muža i žene. Etnolozi i sociolozi danas jednoglasno tvrde da princip tzv. slobodne ljubavi nije nikada bio osnovica društvenih odnosa. Ljudsko društvo nastaje tek tada kada se uvedu norme: zabrane ili naređenja u vezi sa spolnim odnosima među članovima društva. Promiskuitet sa sigurnošću spada u zoologiju. Nadvladavanje gole prirode oko sebe i u sebi prvi je trag ljudskog bića. Isto je tako sigurno dokazano da različite kulture i epohe poznaju različite oblike ženidbe. Za kronološki redoslijed ženidbenih oblika, kao i faktora koji su utjecali na promjenu tih oblika nema definitivnih dokaza.

Već spomenuto istraživanje iznosi slijedeće podatke: 193 od 248 društva posjeduje poligamijski oblik ženidbe, dok 2 društva imaju poliantriju. Ovdje se dakle radi o poligamijskom obliku braka. Općenito je dokazano da se poligamija kod starih kultura cijenila više nego monogamija. Poligamija vlada još i danas na polovici zemaljske kugle. Gdje leže razlozi ovom opredjeljenju za poligamiju? Sociolog navodi više razloga: demografska neravnoteža spolova; prevladavanje ubijanja novorođenčadi jednog spola; višak žena zbog ratnih pogibija muškaraca; neplodnost prve žene; želja i potreba za mnogobrojnom djecom; ekonomska korisnost od više žena; potreba prestiža unutar klana ili porodice (7). Osim ovih ekonomsko-psiholoških motiva valja spomenuti još jedan: značenje društvene organizacije.

Većina starih naroda ne poznaje stalež neoženjenih odn. neudatih. Neko mjesto i ulogu u društvu može dobiti samo onaj tko je oženjen. To je razumljivo ako se sjetimo važnosti ženidbe za društvo. Ući u brak bilo je za stare kulture ne samo normalno nego i obligatno. Dokaz za ovu tvrdnju je velika rasprostranjenost levirata i sororata, koje nalazimo i u Starom zavjetu (8).

A što je s monogamijom? Katolički etnolozi zastupaju još i danas tezu da je monogamija iskonski oblik ženidbe i da jedino ona odgovara objektivnom naravnom zakonu. Drugi oblici ženidbe nastali su uglavnom kao posljedica moralnih kriza društva. Oni svoju tezu dokazuju činjenicom da se rađa otprilike jednak broj muških i ženskih, a to znači da već sama narav (teološki govoreći Stvoritelj) muškarcu dodjeljuje samo jednu ženu odnosno ženi samo jednog muškarca. Osim toga još i danas žive primitivni narodi, plemena lovaca i sakupljača sjemenja, kod kojih prevladava monogamija kao oblik ženidbe (9). P. Häring interpretira ovu činjenicu ovako: »Poligamije nema kod nepokvarenih primitivnih

7 A. LOWIE, *Social organisation*, New York 1948, str. 87

8 J. HASPEKKER, *Die Ehe*, im AT, u: LTHK³ III (1959) 675 sl.

9 P. W. SCHMIDT, *Die Entstehung der Verwandtschaftssysteme und Heiratsregelungen*, u: *Anthropos* 47, str. 778

To je povijest od najmanje dvije tisuće godina, započeta filozofiranjem, oživljena veselom vijesti Bogočovjeka, dozivana u ljudsku svijest deklaracijama, manifestacijama i konačno priznata kao dio međunarodnog prava 1948. i kao temelj međusobnih odnosa Ujedinjenih naroda.

b) *Novo tumačenje vrednota*

Za čovjeka su vrednote kriterij i orijentacija u životu. Po sebi je čovjek prije konzervativan nego progresivan u odnosu na vrednote. Zato zapažamo da promjene objektivnog ili subjektivnog stanja ne dovede pojedinca automatski do mijenjanja vrednota. On nastoji svoje stare vrednote spasiti tako da ih drukčije formulira odnosno tumači. Evo jednog primjera. Sociolozi su u svrhu znanstvenog istraživanja dulje vremena studirali sektu koja je vjerovala da će u određen dan doći Bog i sve ljude, osim pripadnika sekte, uništiti. Sekta se totalno izolirala od društva, pripremajući se za dan propasti svijeta. Ali u prorokovani dan nije se dogodilo ništa. Zabluda? Ne, nego novo tumačenje prijašnje vrednote, tj. vjere: »Dogodilo se veliko čudo. Bog se smilovao na smrt osuđenom čovječanstvu«. Sekta je postala još jača i s novim elanom misionari i danas¹³.

c) *Zamjena mjesta na ljestvici vrednota*

Ovo je najčešće zapažena promjena. Razlog leži najprije u tome što se ovdje ne radi o nestanku starih vrednota nego o njihovom prestrojavanju, a to odgovara konzervativnoj sklonosti čovjeka. Drugi je razlog u tome što čovjek mora naći odgovor na novonastale objektivne situacije u svom životu. Uzmimo kao primjer naobrazbu. Današnji industrijski tehnicirani svijet zahtijeva od mlade generacije druge sposobnosti nego nekada poljoprivredno društvo. Posljedično će danas na vrhu ljestvice vrednota naobrazbe stajati tehničko znanje, a tek onda čisto teoretsko. Ili općenito govoreći, danas pozitivne empirijske znanosti imaju veću vrijednost nego duhovne znanosti. Istu pojavu zapažamo i kod ustanove ženidbe, o čemu ćemo posebno raspravljati.

d) *Svijest o relativnosti vrednota*

Na kraju ovog dijela spomenimo još jednu činjenicu. Današnji je čovjek svjestan da su mnoge vrednote i norme usko vezane uz konkretne okolnosti, te da zato nisu apsolutne. Prethodnica ovoj svijesti su nove spoznaje do kojih su došle psihologija i druge društvene znanosti. Osim toga, današnji čovjek živi u otvorenom svijetu, ima mogućnost upoznati i druge kulture, običaje i vrednote, ako ne osobno, a ono barem preko sredstava za komunikaciju. Ujedinjeni narodi igraju u tome veliku ulogu. Oni su mjesto susreta raznih kultura, religioznih i moralnih shvaćanja, i svima daju ravnopravnost. To se mora odraziti na svijest današnjeg čovjeka i to tako da on svoja shvaćanja relativizira. Ona su za njega i njegove uvjete ispravna i poželjna, ali ne i za ljude na drugoj strani svijeta. Ovakav stav se smatra danas humanim, demokratskim,

13 M. HÄTICH u. a. (Hrsg.), *Sozialer Wandel*, Frankfurt/M. 1975, str. 213

II. PROMJENE U USTANOVU ŽENIDBE U SVJETLU SOCIOLOŠKE ANALIZE

1. KAKO DOLAZI DO PROMJENA USTANOVA I VREDNOTA UOPĆE?

Činjenica je da se ustanove i vrednote mijenjaju. Proces prelaženja iz jednog stanja u drugo je obično vrlo spor, pa ga se ne može lako zapaziti. To osobito vrijedi za vrednote koje su izražene apstraktnim, sadržajno siromašnim, pojmovima. Uzmimo pojam »sloboda«. Koliko bi se toga moralo izmijeniti u ustanovi i društvu dok pojedinac primijeti da je ova vrednota u opasnosti? Nešto slično može se kazati i za vrednote »jednakost«, »pravda«, »poštivanje ljudske osobe« i dr. Razlog leži vjerojatno u tome što pojedinci i grupe zamišljaju nešto vrlo različito pod tim pojmom.

Promjene društvenih ustanova su očiglednije jer za sobom povlače i strukturalne promjene koje se tada kodificiraju zakonom. Uzmimo kao primjer monogamiju. Ona je danas, barem u evropskom kulturnom području, priznata društvena ustanova pa ipak je zahvaćena strujom promjena što dokazuje i legitimiranje razvoda braka.

Povod promjeni može doći od nekih određenih osobina same ustanove, te od općenitog kulturno-privrednog razvoja društva. Što se pojedinci osjećaju nelagodnije u nekoj ustanovi, to će više nastojati izboriti određene promjene. Prvi korak u tom smjeru može biti nepoštivanje važećih normi te ustanove. Tako dolazi do konflikta unutar ustanove koji dolazi do vrhunca u trenutku kad se pripadnici jedne ustanove ne mogu više s njom identificirati. Tu zapravo nastaje jedan paradoks: na početku je jedna ustanova bila ustanovljena upravo zato da čuva vrednote pojedinaca i grupe. Sada, nakon izvjesnog procesa, događa se da ustanova ostaje vjerna tada prihvaćenim vrednotama, dok se pripadnici te ustanove sami iznevjeruju nekadašnjim vrednotama. Nastaje težak konflikt koji u sebi krije dramatičnost i tragičnost u isto vrijeme. Dramatičnost se sastoji u tome što svaka ustanova *e definitione* mora ostati kod obrane »starih« vrednota. Ne čini li to, ne zavređuje naziv ustanove. Tragičnost se sastoji u tome što ova vrsta konflikta prouzročuje žrtve na obje strane, i to tako dugo dok ne dođe do rješenja. Povijest pokazuje da ustanove iz ovakvih konflikata izlaze ili obnovljene ili pak nestaju.

Slično se događa i sa samim vrednotama. I one podliježu promjenama. One se zapažaju bilo kroz pojavljivanje novih vrednosnih sadržaja, bilo kroz drukčije tumačenje dosadašnjih vrednota, bilo zamjenom mjesta na ljestvici vrednota.

a) Novi sadržaj vrednota

Bacimo li pogled na današnju kulturno-političku pozornicu, odmah ćemo otkriti neke nove pojmovne tvorevine: demokratizaciju, samoupravljanje, kvalitet života, međusobni odnosi bez diskriminacije, osobno ostvarenje, suodlučivanje i sl. U rječniku novije povijesti i kulturne scene ne nalazimo ove pojmove. Mnogo vremena treba proći dok se ove i slične vrednote najprije pojmovno iskristaliziraju, a još mnogo više dok se provedu u život. Sjetimo se samo povijesti ljudskih prava.

naroda. Ali ona je inače nadaleko raširena povijesna pojava. Razlozi za njezin nastanak — ne uzimajući u obzir istočni grijeh — su društvene naravi: omalovažavanje žene, ekonomski razlozi (žena kao ropkinja za rad), istrebljenje muškaraca sa strane pobjednika u ratu te prisvajanje njihovih žena, preziranje neudatih. Svi ovi društveni razlozi ne znače konačno ništa drugo nego zanemarivanje osobnog shvaćanja bračne ljubavi... u korist sporednih društvenih obzira« (10).

Mislim da je ova perspektiva gledanja na razvoj bračnih oblika jako važna. P. Häring hoće reći: odstranite ove kulturno gledano neljudske razloge pa će doći samo po sebi do idealnog oblika braka, do monogamije. To bi ujedno bilo ostvarenje Božje volje. Izgleda da noviji kulturni razvoj daje ovim mislima potpuno pravo. Gdje, naime, prestaje omalovažavanje žene? Svuda gdje žena ravnopravno s muškarcem stoji u radnom procesu kao i tamo gdje ne postoji diskriminacija neudatih odnosno neoženjenih. Tamo gdje nema ratnih razaranja nalazimo jednoženstvo kao oblik braka, i to ne samo u zakonodavstvu, nego kao unutarnje moralno uvjerenje. Dakle, civilni i kulturni napredak je pomažuć i pokretač ostvarenja objektivnog naravnog zakona, Božje ideje o čovjeku? Jedno ostaje ipak neriješeno. Ako se jedino čovjeku, povijesnom čovjeku, može pripisati poticaj za iskrivljenje naravnog zakona s obzirom na brak, onda P. Häring ima potpuno pravo. U tom slučaju bi se rješenje nalazilo jedino u slobodnoj ljudskoj volji. Ako čovjek samo hoće, može popraviti ovo stanje i vratiti se naravnom zakonu. Neće li, kriv je on sam. Siguran sam da bi P. Häring bio prvi koji bi se suprotstavio ovom površnom pojednostavljenju problema. Stvari su mnogo kompliciranije a da bi se moglo naći tako brzo rješenje. Antropolog Gehlen npr. smatra da se monogamija kod današnjih primitivnih plemena ne može iznositi kao dokaz njihove kulture i moralno-etičke čistoće. Istraživanja su pokazala da se ovdje radi o plemenima koja su silom prilika bila potisnuta u najzapuštenije i najneplodnije krajeve zemlje i da su zbog toga pretrpjela kulturni nazadak. Ona dakle nisu »nepokvarena, čista« plemena, nego reprimativizirana plemena.¹¹ Osim toga, nije jasno da li je njihova monogamija »prisilna monogamija« ili pak principijelna, tj. podržavana i ustanovljena iz moralno-etničkog uvjerenja.¹² A u prosuđivanju »pokvarenosti odnosa čistoće« jednog čovjeka ili naroda ova je razlika bitna.

Sažmimo još jedanput glavne misli: Povijest čovječanstva ne poznaje jedinstven oblik ženidbe; kronološki slijed raznih oblika ženidbe do danas nije znanstveno utvrđen; činjenica je da je poligamija daleko rasprostranjenija nego monogamija; oblik ženidbe uvjetuju demografski, ekonomski, politički, ideološki i moralni faktori.

Pitanje koji oblik ženidbe odgovara ljudskoj naravi, tj. koji oblik je idealn i moraln, nije predmet sociološkog istraživanja. Sociologija utvrđuje činjenice koje za nju nisu norme moralnog djelovanja nego jedino mogućnosti da se u datim okolnostima postupa ovako ili onako.

10 B. HÄRING, *Soziologie der Familie*, Salzburg 1954., str. 70

11 H. GEHLEN, *Der Mensch — Seine und seine Stellung in der Welt*, Frankfurt/M. 1962, str. 195

12 R. THURNWALD, *Werden, Wandeln und Gestaltung von Familie*, Berlin, 1932, str. 8

dok se drugi stav, koji samo svoju ideologiju ili sistem drži ispravnim, smatra nehumanim, ideološkim i totalitarističkim.

Sociolog H. Cox je današnju duhovnu situaciju čovjeka opisao ovako: »Čovjek u klanu i današnji svjetski čovjek imaju svaki za sebe svoj vidik vrednota i taj je socijalno-historijski uvjetovan. Odlučujuća razlika sastoji se u tome da moderan čovjek to zna, a onaj u klanu nije bio svjestan... Moderni čovjek zna da je njegov jezik, njegov moral, njegov način odijevanja kao i njegova znanost, njegov sistem vrednota i određen način shvaćanja svijeta uvjetovan njegovim osobnim životnim putem i poviješću njegove grupe... Sve stvari su relativne, sve ovisi o tome s koje strane se na nešto gleda«⁽¹⁴⁾

2. INDIVIDUALNI I PERSONALNI KARAKTER ŽENIDBE DANAS

Nakon teoretskog izlaganja o mogućnosti promjena ustanova i vrednota, pogledajmo sada zbog čega i do kojih promjena je došlo u ustanovi ženidbe.

Jedna od glavnih promjena nastala je u načinu izbora bračnog druga. U patrijarhalnoj porodici izbor bračnog druga bio je stvar čitave porodice. Kriteriji su bili obično ekonomske, etničke ili političke naravi. Razlog je u tome što ženidba tada nije bila privatna stvar, nego podvrgnuta potrebama i uvjetima porodice. Osobno poznanstvo prije ženidbe bilo je rijetkost. Ovu praksu susrećemo i u našim krajevima još u ne tako davno vrijeme. O tome Vuk Karadžić u svome Rječniku piše ovako: »U Srbiji i danas dosta puta isprose i dovedu djevojku, a niti je momak video nju, ni ona momka, nego se roditelji gledaju i dogovaraju. Kad otac ženi sina, on ne gleda toliko na djevojku, koliko na ljude od kakvi je; niti djevojka smije kazati ocu ili bratu, da neće poći za onoga, za koga je on daje. Tamo se još ne traže novci uz djevojku, nego se za nju daju na pr. bratu čizme, materi kakvu haljinu, tako sestri i svima ostalim po nešto, a osobito novaca u kuću. U Srbiji se prije nekoliko godina tako moglo iskati za djevojke, da se siromasima čovjek nije mogao oženiti. Zato je Crni Đorđe bio izdao zapovijest, da nije slobodno iskati ni uzeti za djevojku više od jednog dukata«¹⁵.

I danas su nam poznata formalna zakonska ograničenja u izboru bračnog druga. U Južnoj Africi nema braka između pripadnika dviju rasa. Izrael i neke države islamskog prava zabranjuju potpuno ili djelomično brak između pripadnika različitih religija. U zapadnim zemljama u tom pogledu nema gotovo nikakve zabrane, osim zabrane incesta, razumije se. U našim krajevima ima još i danas brakova između maloljetnika, naročito na Kosovu, nekim krajevima Srbije, Makedoniji i Bosni i Hercegovini¹⁶. Osim ovih spomenutih slučajeva možemo reći da je izbor bračnog druga danas u prvom redu stvar svakog pojedinca. Sklopivši ženidbu on se obično ne vraća u svoju širu porodicu, nego živi odvojeno od nje kao nova zasebna zajednica. Sretan izbor bračnog druga za pojedinca je od životne važnosti. On od braka očekuje kompenzaciju svoje individualnosti. Sociolozi su otkrili između mnogih drugih negativnosti industrijskog društva i pojavu depersonalizacije ličnosti. Čovjek pojedinac osjeća se otuđen samom sebi, izložen anonimnim apa-

14 H. COX, *Stadt ohne Gott?*, Stuttgart, 1967, str. 42

15 M. MLADENović, *Osnovi sociologije porodice*, Beograd, 1977 str. 150

16 MLADENović, *ibid.*, str. 150

ratima i mehanizmima raznih ustanova. Mnogo čuje govoriti o samoodređenju, ali sam se osjeća određivan, dirigiran, pa čak i manipuliran. Njegova vrijednost se mjeri po njegovim radnim sposobnostima: za kolektiv, za društvo, za ustanovu. Kao čovjek, osoba, rijetko je gdje priznat i respektiran. Nije čudo da se iz ove situacije rađa novo vrednovanje same ženidbe i pripreme na nju. Ona je za današnjeg čovjeka jedna od rijetkih ustanova gdje se može ostvariti humanum. Zato je prvi preduvjet jedne dobre bračne zajednice osobno poznanstvo, stečeno još prije braka. Ovaj element je jedna od novih vrednota u vezi sa ženidbom. Ona se smatra tako vrijednom da se druge vrednote zanemaruju ili ih se kao takve više ne priznaje. Ovdje mislim na gotovo općenitu praksu predbračnih intimnih odnosa što zahtijeva da se formalno uvede »brak na probu«.

Neću tvrditi da je današnji brak idealna zajednica ljubavi. Pogotovo ne da je prijašnji bio isključivo zajednica interesa mnogih interesenata. Ipak se može reći da je ljubav, kao osnovna vrednota braka, danas mnogo dublje u svijesti čovjeka nego prije.

Jedna igra riječima može nam tu misao možda bolje izraziti! »Budući da si ti sada postala mojom ženom, ljubiti ću te. — Budući da te ljubim, uzet ću te za svoju ženu«. Prvi dio rečenice je tobože izrekao Filip II., kralj Španije, god. 1560., kada je na dan vjenčanja prvi puta vidio svoju buduću ženu, 15-godišnju Izabelu. Drugi dio rečenice odgovarao bi današnjem shvaćanju ženidbe¹⁷.

Daljnja promjena u vrednovanju ženidbe zapaža se u njenim ciljevima. Iz onog što smo dosada rekli kao logičan zaključak slijedi da se ženidba danas promatra u službi čovjeka. Preduvjet ovom stavu bilo je novo vrednovanje ljudske seksualnosti. Ne namjeravam sada produbiti ovo pitanje. Sigurno su vam poznate rasprave antropoloških znanosti na ovom području. Ne govori se o promjeni vrednovanja nego čak o seksualnoj revoluciji. Bit će dovoljno iznijeti nekoliko socioloških zapažanja u vezi s ovim pitanjem.

Prvo treba odmah naglasiti da se danas seksualnost smatra jednom zasebnom vrednotom. Na nju se ne gleda više sa strahom ili prezirom, nego kao na jedan konstitutivan elemenat ljudske osobe, s pravom na ostvarenje, i to ne samo u svrhu prokreacije. Ovaj stav svjedoči o jednom načelnom preokretu u današnjem kulturnom horizontu. Čovjek se osjeća autonoman, upravljač prirode i svoje naravi, a ne njezin podložnik i izvršitelj. O ostvarenju ciljeva naravi odlučuje on sam. Ova promjena svijesti je ušla i u zakone o ženidbi. Tako se kod nas u pravoj definiciji braka više ne uzima u obzir ratio generandi (prokreacija kao cilj i svrha braka) nego samo *potentia coeundi* (sposobnost održavanja spolnih odnosa). Njezin nedostatak može dovesti do ništavosti braka, dok odsutnost ratio generandi nema nikakvog pravnog efekta.

Čini mi se da se redosljed ciljeva ženidbe promijenio i iz još jednog razloga: novog vrednovanja žene.

Kroz cijelu poznatu povijest provlači se kao crvena nit shvaćanje da je žena manje vrijedna od muškarca. Iz ove premise deducirali su se za ženu teški zaključci: Žena ne može ući u kraljevstvo duhovnog i božanskog; ona je po naravi nečista; u raj u nema žena. Tako uči budistička

17 J. HÖFFNER, *Ehe und Familie*, Münster, 1959, str. 26

tradicija. Po gnostičkom shvaćanju Adam potječe od Boga; on je duh, dobar, jak, sama istina. Eva, naprotiv, potječe od đavla; ona je tijelo, zla, slaba, personifikacija zablude i požude.¹⁸

Sv. Augustin priča da se u njegovo vrijeme vjerovalo kako će žene uskrsnuti, ne u ženskom, nego u muškom spolu. On daje pravo onima koji vjeruju da će uskrsnuti oba spola.¹⁹

U kasnom židovstvu nalazimo slične ideje. Prema Rabbi Juda treba Božji čovjek dnevno zahvaljivati Bogu što ga nije stvorio kao pogana ili kao ženu.²⁰ U islamu postoji nauka da žena nema duše, pa prema tome ne može ući u raj.

Ni kršćanska tradicija nije pošteđena od negativnih shvaćanja žene. Moralna teologija nastoji naći izvore raznih kršćanskih shvaćanja koja zapravo nemaju mjesta u kršćanskoj misli. Općenito se može reći da je i ovdje vrednota žene svedena na biološku funkciju, a ne personalnu. Žena je sredstvo za cilj, a cilj je rađanje. Navest ću samo dva primjera. Kod sv. Jeronima nalaze se ove misli: »Sve dok žena služi rađanju djece, odnosi se prema mužu kao tijelo prema duši; tek onda kada ona više želi služiti Kristu negoli svijetu, prestaje biti žena i nazvat će se muškarac.«²¹

Sv. Augustin razmišlja ovako: »Kod brižnog i svestranog razmišljanja sastoji se pomoć, za koju je Bog stvorio ženski spol, jedino u rađanju djece. Jer ako je Adam teško podnašao samoću i ako je trebao utjehe, onda bi dva prijatelja bila mnogo pogodnija za zajednički život i razgovor nego su to muž i žena.«²²

I novija kulturna povijest vrvi negativnim sudovima o ženskom biću. Žena dobiva svoju vrijednost jedino po svojoj ulozi roditeljice. Kod toga ona nije podložna samo naravi, nego i volji muža. Onaj čas kad se ženi priznala ravnopravnost s mužem, ušao je i u ustanovu ženidbe novi sadržaj i smisao. Ciljevi ženidbe su predmet zajedničkog odlučivanja i razmišljanja obaju bračnih drugova.

ZUSAMMENFASSUNG

Im vorliegenden Artikel behandelt Sabol das Thema der Ehe als gesellschaftlichen Institution. Die Ehe ist eine gesellschaftliche Institution, weil 1) sie in der Gesellschaft seine Existenz hat, 2) sie im gewissen Sinne das »Produkt« der Gesellschaft ist, 3) sie der Gesellschaft dient, 4) ohne sie die Gesellschaft nicht existieren kann.

In der Gesellschaft gab es immer die Normen für das sexuelle Leben. Die Ehe ist eine Norme des sexuellen Lebens. Es gab aber nie in der Geschichte der menschlichen Gesellschaft eine einheitliche Form der Ehe. Das Schema »Die Monogamie als Urform der Ehe- die Polygamie als Folge der menschlichen Verdorbenheit« kann von der Wissenschaft nicht anerkannt werden. Die Polygamie ist viel mehr als die Monogamie in der Geschichte

18 D. H. GOETZ, *Das Vaterunser der Liebenden*, Wien 1952, str. 94 sl.

19 De civ. Dei 22, 17, CSEL, 40, 625

20 H. STRATHMANN, *Geschichte der frühchristlichen Askese*, Bd. 1, Leipzig, 1914, str. 19 sl.

21 Com. in Eph 5, 25, 28, PL 26, 566 sl.

22 De Gene. ad litt. 9, 11. 5. 9., CSEL 28, 273, 278

unter den Menschen verbreitet worden. Die monogamische Form der Ehe ist auch in der europäischen Kultur als ein absoluter Wert nicht mehr akzeptiert.

Die Umwandlung der Werte haben einen grossen Einfluss auch auf die Ehe. Das heutige Verständnis der Ehe ist im Vergleich zum vorigen individualistisch, personel, autonom geworden. Die Ehe wird heute vor allem im Dienst des Einzelenn betrachtet. Die Kirche und die Theologie haben die Aufgabe auch heute in dieser neu entstandenen kultur-ethischen Situation eine konkrete Orientierung zu geben.

(Übers. A. Rebić)